

“БЕКТЕМИН”

БААУнун академиялык иштери
боюнча проректору, к.ф.н., Ph.D.,
профессор Ч. Ш. Рыскулова

Айтиева Гүлбурак Аскарбековнанын “Фергана өрөөнүнүн калкынын турмушундагы зыяратчылыктын ээлеген орду жана ролу (Кыргызстандын түштүгүнүн материалдарынын негизинде)” аттуу темадагы 07.00.07 – Этнография, этнология жана антропология адистиги боюнча тарых илиминин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган ишин ачык коргоого карата жетектөөчү мекеме болгон Борбордук Азиядагы Америка университетинин «Антропология жана эл аралык өнүгүү» кафедрасынын

Корутунду-Пикири

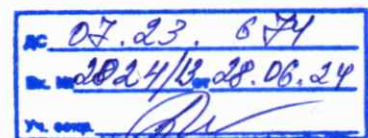
1. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыздар – Евразиянын эң байыркы элдеринин бири экендиги маалым. Теги байыркы кыргыздарда көөнө маданияттардын катмарлары, философиялык-диний көз караштардын баалуулуктары, каада-салт, үрп-адат, жөрөлгөлөрү сакталып келет. Ошол эле учурда кыргыз тарыхы, этнографиясы жана маданияты жалпы дүйнөлүк тарыхтын курамдык бир бөлүгү болуу менен бирге, өнүгүүсү жана калыптануу жагынан жалпы дүйнөлүк тарыхый жүрүмү артта калган эмес. Кыргыздардын этногенези, этникалык тарыхы, тили жана маданияты тарыхый тектери жакын болгон түрк-монгол, тунгус-маньжур тилдүү элдер менен жалпы этномаданий жана этногенетикалык мейкиндикте жүргөн. Кыргыздардын этногенезинде, этникалык тарыхында жана салттуу маданиятынан, тилинен Евразиянын аймактарында жашап өткөн ар кыл бай маданий катмарлардын басымдуу бөлүгү байкалат. Бул тарыхый-этнографиялык жүрүмү руханий маданиятына, анын ичине диний ишенимдердин, көз караштардын өнүгүп калыптануусуна (эволюциясына) өз таасирин тийгизген. Адамдардын диний-философиялык ишенимдери жана ага байланыштуу келип чыккан көз караштар коомдун негизги идеологиясы катары калыптанган. Алар өз кезегинде илимге негиздүү тарыхый-этнографиялык булак катары кызмат өтөрү анык.

2. Илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделишинин дэңгээли

Издөнүүчү Г.А. Айтиева диссертациялык ишин Кыргызстандын түштүгүнүн аймагында жайгашкан зыярат кылуучу мазар жана ыйык жайлардын азыркы күнгө дейре сакталып жана улантылып келген зыярат маселелерин изилдөөлөрүнүн негизинде төмөндөгүдөй жыйынтык чыгарган:

- Диссертациялык иш жалпысынан логикалык жактан туура түзүлүп, жазма булактарга, монографиялык иликтөөлөргө, этнографиялык маалыматтарга негизделген.

ОК: Гүлбурак А.И.

Кыргызстандын түштүк аймагында жайгашкан ыйык жайларды тарыхый-этнографиялык өңүттөн классификациялаган;

- Фергана өрөөнүндө(Кыргызстандын территориясындагы эстеликтер) жана ага чектеш жайгашкан чөлкөмдөрдөгү зыярат жасоочу жайлардын тарыхый-этнографиялык жана археологиялык эстеликтер катары илимий маанилерин ачып берген;

- Ыйык жайлар жана мазарларга зыярат жасоонун жана табынуунун келип чыгышын, “чоң зыярат” жана “кичи зыярат” түшүнүктөрүн чечмелеген; - мазарлардын Совет бийлигинин доорунда жүргүзүлгөн атеисттик саясатынын сонунан кийинки абалына баа берген;

- Кыргызстандын этномаданий мейкиндигинде зыяраттын функционалдык жүгүн аныктоо; этнографиялык илимий адабияттарда көңүл бурулбаган зыяраттын өнүгүүсүнүн кайра куруу жана постсоветтик мезгилдериндеги абалына, жергиликтүү калктын жасаган мамилесине анализ жасаган;

- Олуя (көзү ачык), ыйык деп кабыл алынган адамдардын бейиттерине, жаратылыш объектилерине сыйынуу жана зыярат жасоо жүрүмүндө аткарылган каада-салттар жана жөрөлгөлөрдү изилдеген;

- Аялдар катышкан жөрөлгөлөр жана алардын өзгөчүлүктөрүн ачып берүү; сууга (булактарга) сыйынуу, тоо-таштарга (обоо таштар), үнкүрлөргө ж.б. зыярат кылуунун маанисин талдаган.

- Фергана өрөөнүндө жашаган адамдардын ыйык жерлерге берген маанисин изилдөө, азыркы өзгөрүүлөрдүн контекстинде диний-философиялык маанилерди «жергиликтүү» терминдер менен түшүнүү жана аларды мурунку этнографиялык жазмалар менен катар талдоо «ыйык жерге зыярат кылуу практикасын» түшүнүүгө маңыздуу методологиялык мамиле болуп саналат.

- Изилдөөнүн тарыхыйлуулук методологиясы, талаа изилдөөлөрү жана контент-аналитикалык методдор колдонулуп, теманын ар тараптуу жана терең изилденишине шарт түзүлгөн.

- Диссертацияда көптөгөн маалыматтар, анын ичинде этнографиялык, тарыхый жана археологиялык аспекти кенири чагылдырылган. Бул изилдөөнүн бай мазмунуна жана анын жогорку илимий баалуулугуна күбө болот.

3. Диссертацияда чыгарылган жыйынтыктардын негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгү

Чыгарылган жыйынтыктар негиздүү экендигин белгилейбиз. Алынган жыйынтыктардын ишенимдүүлүгү изилдөө материалдарын талыкпай талдоонун, туура тандалган этнографиялык методологиянын негизинде диссертанттын тикеден-тике байкоо жүргүзүү, стационардык изилдөө, маектешүү, сурамжылоо, тарыхый-салыштырмалуулук, тарыхый-генетикалык, тарыхый объективдүүлүк, талдоо ыкмасын колдонуусу аркылуу камсыздандырылган.

4. Диссертациянын илимий жаңылыгы жана анын тууралыгын баалоо менен практикалык маанилүүлүгүнө баа берүү

Фергана өрөөнүндөгү зыярат кылуучу ыйык жайларга атайын илим изилдөөлөр жүргүзүлдү; тарыхый-этнографиялык, археологиялык өңүттөгү тарых-таржымалы

жазылып, жаңы маалыматтар илимий айлампага киргизилди; ыйык жайларга, мазарларга табынуулардын зыярат феномени иликтенип, илимий маселелер комплекстүү планда каралды; автор тарабынан жыйналган талаа материалдарынын негизинде стационардык багытта тандалып алынган тарыхый объектилерде комплекстүү тарыхый-этнографиялык иликтөөлөр жүргүзүлдү; ар кыл жаштагы, жыныстагы информаторлордон зарыл болгон тарыхый-этнографиялык маалыматтар сурамжыланды, кагаз бетине түшүрүлдү. Сурамжылоо маалыматтары аймакта жашаган, калктын негизги бөлүгүн түзүшкөн кыргыздардан башка өзбек, түрк, түрктөшкөн тажик этносторунун өкүлдөрүнөн да алынды. Диссертациялык иште илимий айлампага киргизиле элек этнографиялык-тарыхый талаа материалдары жыйналды; тиешелүү илимий адабияттарга саресеп жасоонун негизинде жазылып, анын жыйынтык, тыянактары жана берилген сунуштары кыргыз тарых жана этнография илимине өз салымын кошо алат деген пикирдебиз. Диссертациялык иликтөөлөрдө жыйналган материалдардын негизинде иштелип чыккан илимий иштерди, тыянак жана пикирлерди кыргыз маданияты, тарыхы жана этнографиясына байланыштуу болгон окуу китептерин жазууда, тарых, чыгыш таануу жана чөлкөм таануу адистиктеринде билим алып жатышкан студенттер, магистрлер үчүн жалпыланган окуу куралдарын, тандалма курстарды жазууда колдонсо болот.

5. Диссертациянын негизги жоболорун, натыйжаларын жана корутундуларын жарыялоонун жетиштүү толуктугун ырастоо

Диссертациянын ээси жарык көргөн макалалары аркылуу, илимий багытынын тууралыгын Кыргызстандын жана Россиянын илимий басылмаларында эмгектеринин жарыяландыгы менен тастыктайт. Кандидаттык диссертациянын материалдарынын негизги жыйынтыктары эл аралык Симпозиумдарда, конгресстерде, республикалык денгээлдеги конференцияларда окулган докладдары, сунуш эткен эмгектери диссертациялык иште көрсөтүлгөн илимий басылмаларда, жыйнактарда жарыяланган жана илимий көз караштары, тыянактары чагылдырылган. Колдонулган илимий адабияттардын жана булактардын тизмеси илимий иштин жалпы мазмунуна шайкеш келет. Илимий иштин практикалык мааниси биринчи кезекте тарых, этнография, колдонмо маданияттын тарыхы богонча фундаменталдуу эмгектерди жазууда пайдаланыла турган далилдүү материалдарды берери менен аныкталат.

6. Авторефераттын мазмуну диссертациянын мазмунуна шайкеш келиши

Авторефераттын мазмуну жана структурасы диссертациянын структурасына, жоболоруна жана корутундуларына дал келет. Авторефератта диссертациялык иштин кыскача мазмуну так берилген. Орус, кыргыз жана англис тилдеринде тузулгон резюмеси мазмуну богонча шайкеш. Автореферат Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын талаптарын эске алуу менен даярдалган жана форматталган.

7. Диссертациянын мазмуну жана шөкөттөлүшү боюнча кемчиликтер жана сунуштар.

Диссертациялык иште жогоруда белгиленген жетишкендиктер менен катар айрым бир мүчүлүштөр бар экендигин белгилеп, диссертантка төмөндөгүдөй сын пикир жана сунуштар берилди:

1. Айтиева Гүлбурктын "Фергана өрөөнүнүн калкынын турмушундагы зыяратчылыктын

ээлеген орду жана ролу (Кыргызстандын түштүгүнүн материалдарынын негизинде) аталышындагы диссертациясы изилденип жаткан теманы кеңири жана толук ачып берген. Иш үч бөлүмдөн туруп, Кыргызстандын түштүгүндөгү ыйык жайлардын тарыхы, изилдениши, классификациясы бүгүнкү исламдашуу мезгилдеги өзгөрүп, өнүгүшүн иликтейт. Диссертацияда автор ыйык жерлерде талаа изилдөөлөрүн жүргүзүп, катышып байкоо, интервью усулдарын колдонуп, ыйык жерлердин сүрөттөлүшүн, ал жерлерде аткарылган ырым-жырымдарды талдаган. Эмгектин теориялык пайдубалы ишенимдүү, автор буга чейинки жүргүзүлгөн изилдөөлөргө таянуу менен, аларды жаңы этнографиялык маалыматтар менен байыткан. Ыйык жерлерге карата коомдук мамилени, мамлекеттик саясатты иштеп чыгуу үчүн сунуштарды киргизген. Эмгек абдан маалыматка бай, бирок кээ бир учурларда; өзгөчө мурда изилденбеген мазарларга келгенде, алардын толук сүрөттөлмөлөрүн кошуп кетсе болмок, анткени изилдөө ыкма катары катышып байкоо колдонулгандан кийин толук сүрөттөмө жасоого мүмкүнчүлүк бар эле. Иштин эң баалуу жана мыкты асалган жагы катары ыйык жерлерде жасалган ырмыдар, элдин зыярат түшүнүгүн интервьюлар, байкоо жүргүзүү аркылуу чагылдыргандыгы деп эсептейм. Эмгек түштүктөгү мазарларга арналганы менен автор аларды Кыргызстандын башка аймагындагы ыйык жерлерге да салыштырып, өлкөдөгү жалпы тенденцияларды аныктаганга аракет кылган. Негизи эмгек абдан кызыктуу жазылган жана этнографиялык маалыматтарга бай. Сунуш катары автор келечекте ушул чогулган маалыматтарды пайдаланып, Муминов, Абашиндин авлия, олуялар, суфизм туралуу илимий талкууларына жаңы толуктоолорду киргизишин каалар элем. Анткени аларда негизи Өзбекстан, Казакстан, Тажикстан аймагындагы практикалар изилденип, Кыргызстан боюнча маалыматтар жок, андыктан бул жагдай алар жасаган жыйынтыктарга да таасир эткен.

2. Негизинен Фергана өрөөнүндөгү зыяраттын өзгөчөлүгүн аныктоо учун диссертациялык иште Кыргызстандын башка аймактарындагы мазарларга зыярат кылуудагы айырмачылыктар, өзгөчөлүктөр боюнча маалыматтар менен толукталса жакшы болмок.

3. Диссертациянын методикалык ыкмалар көрсөтүлгөн параграфында методдор кандай пайдаланылгандыгын жана кандай илимий жыйынтыктарга жетишүүгө көмөктөшкөндүгүн көрсөтүү зарыл.

4. Диссертациялык иштеги кээ бир шилтемелерди тактоо зарыл. Иштин жасалгаланышындагы каталарды жою менен тактоолорду киргизүү жана өздүк маалыматтарды талдоону жакшыртуу керек.

5. Диссертациялык изилдөөнүн өзгөчөлүгүн эске алуу менен фото материалдарды классификациялоо жолу менен жайгаштырып кошуу керек. Бул изилдөөнүн мазмунундагы көп маалыматтарды түшүндүрүүгө жардам берет жана иштин илимий-практикалык деңгээлин жогорулатат деген ойдобуз.

6. Диссертант илимий жыйынтыктарды кээ бир главалар боюнча кээ бир бөлүктөрдөгү илимий жыйынтыктар корутундуда орун албай калган.

7. Диссертациялык иштеги орфографиялык жана техникалык каталарын оңдоп чыгуу иштерин сунуштайбыз. Көптөгөн сүйлөмдөр узун жана татаал түзүлгөн, бул окуу процесин кыйындатат. Сүйлөмдөрдү кыскартып, жөнөкөйлөтүп жазуу жакшыраак болор эле.

8. Ыйык, сыйынуу жерлерге көбүнчө аял киши барганы, аялдын өзгөчө психологиясы

жана физиологиясы менен негизделет. Бирок, аялдын психологиялык жана физиологиялык жактарын жана аялдын социалдык абалын бөлүп өзүнчө каралса туура болот эле.

Жогорудагы айтылган сын пикирлер жана сунуштар диссертациялык иштин илимий деңгээлин жана кадыр-баркын төмөндөтпөйт. Диссертациянын түзүмү, мазмуну, корутундусу көрсөтүп тургандай иш жыйынтыкталган мүнөздөгө ээ.

8. КР ПК УАКтын диссертацияларга койгон талабына жооп бериши

Айтиева Гүлбурак Аскарбековнанын “Фергана өрөөнүнүн калкынын турмушундагы зыяратчылыктын ээлеген орду жана ролу (Кыргызстандын түштүгүнүн материалдарынын негизинде)” 07.00.07 – этнография, этнология, антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши кыргыз этнология илиминдеги баалуу өздүк этнографиялык жана тарыхый булактарга таянып өз алдынча жазылган, өз нугу менен аткарылган илимий эмгек болуп саналат.

Борбордук Азиядагы Америка университетинин «Антропология жана эл аралык өнүгүү» кафедрасы Айтиева Гүлбурак Аскарбековнанын “Фергана өрөөнүнүн калкынын турмушундагы зыяратчылыктын ээлеген орду жана ролу (Кыргызстандын түштүгүнүн материалдарынын негизинде)» 07.00.07 – этнография, этнология, антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иштин, мазмуну, түзүмү, илимий жаңылыгы, изилдөөнүн негизинде алынган корутундулары Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялык Комиссиянын талаптарына жооп берет. Ал эми анын автору **Айтиева Гүлбурак Аскарбековна 07.00.07 – этнография, этнология, антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты илимий даражасын ыйгарууга татыктуу деп эсептейт.**

Корутунду-пикир Борбордук Азиядагы Америка университетинин «Антропология жана эл аралык өнүгүү» кафедрасынын 2024-жылдын 28-июнунда өткөн атайын отурумунда талкуулаган (Протокол № 6).

Талкууга катышкан окумуштуулардын тизмеси:

1. Айкокул Арзиева - PhD., доцент, кафедра башчысы, адистиги - 07.00.07 - антропология;
2. Мукарам Токтогулова - ф.и.к., доцент, адистиги - 07.00.02. - Ата Мекен тарыхы;
3. Руслан Рахимов. - т.и.д., PhD, доцент, адистиги - 07.00.02. - этнография, этнология жана антропология;
4. Аида Абдыканова - т.и.к., доцент, адистиги - 07.00.07 этнография, этнология жана антропология.

БААУнун «Антропология жана эл аралык өнүгүү»

кафедрасынын башчысы, PhD,

Катчы:

Арзиева А.

Ибраева Г.

Арзиева
Ибраева